

Op de foto: Enkele van de bronnen van onderzoek, zoals het album met familiefoto's, aantekeningen van Hennie en enkele van de geraadpleegde boeken.

Bronnen bij het deelproject 'het verhaal van Hennie en opa Anton Wiebe'

Project: Verantwoord levensverhalen doorvertellen over oorlog en bevrijding

Bij hun onderzoek naar 'het verhaal van Hennie en opa Anton Wiebe' maakten leerlingen van het Maurick College (Vught) en van het Citadellecollege (Nijmegen) gebruik van diverse bronnen. Naast interviews met Hennie, foto's uit het familiealbum en aantekeningen van Hennies eigen onderzoek uit 2021 werden wetenschappelijke werken, kranten- en internetberichten geraadpleegd, met daarin onder meer beschrijvingen van de oorlogssituatie en van de misdrijven, weergaven van diverse getuigenverklaringen en fragmenten uit rechtbankverslagen van het proces tegen Anton Wiebe en tegen zijn echtgenote Aleida Wiebe-Heijmen.

Op de foto enkele van de bronnen van onderzoek, zoals het album met familiefoto's, aantekeningen van Hennie en enkele van de geraadpleegde boeken.

De belangrijkste geraadpleegde boeken zijn (zie ook beschrijving verderop):

- Frank **Eliëns**. *Voor Joden verboden*. Hoe de Joodse gemeenschap uit Nijmegen verdween 1940-1945. Amsterdam (Boom) 2021.
- Ad van **Liempt** en Jan H. Kompagnie: *Jodenjacht*. De onthutsende rol van de Nederlandse politie in de Tweede Wereldoorlog. Amsterdam (Balans) 2011.
- Anneke **Nolet**: *Vrouwen en verzet*. In het Rijk van Nijmegen, 1940-1945. Nijmegen (Vantilt) 2020.
- Lennert **Savenije**: *Nijmegen, collaboratie en verzet*. Een stad in oorlogstijd. Nijmegen (Vantilt) 2018.

Naast boeken werden internetbronnen en teksten uit Radboud Repository over Nijmeegse oorlogsgeschiedenis aangereikt. Interview met Hennie Derks: www.vrijheidregionijmegen.nl/verdieping/loskomen-van-de-schaamte; www.vrijheidregionijmegen.nl/verdieping/een-weerzinwekkende-figuur. Via het zoekstelsel Delpher werden berichten uit diverse kranten geraadpleegd, zoals De Gelderlander (26-05-1945; 13-06-1945 en 04-04-1946), Nijmeegs Dagblad (10-11-1951), Zutphens Dagblad (6-12-1946; 28-03-1949). Arnhemse Courant (22-10-1949); Het Parool (11-11-1950), Algemeen Handelsblad (24-11-1950), Trouw (22-03-1951), Arnhemse Courant (23-4-1951).

De krantenberichten geven korte informatie: In De Gelderlander van 26 mei 1945 wordt de arrestatie van Anton Wiebe gemeld: "A.H. Wiebe gepakt. De agent A.H. Wiebe wordt door Field Security te Hilversum gepakt. Hij is gisteren in den loop van den dag naar het politiebureau in de Molenstraat alhier overgebracht." De Gelderlander van 13 juni 1945 heeft als kop: "Lugubere ontdekking te Vorden; Wiebe heeft nog meer moorden op zijn geweten" en bericht dat op aanwijzing van Wiebe opgravingen zijn verricht waarbij vijf lijken van vermoorde mensen werden gevonden: "De misdadiger Wiebe, die voor deze moorden aansprakelijk gesteld wordt, is onder zwaar bewapende geleide naar Vorden

gebracht om een verhoor te ondergaan.” Op 4 april 1946 vermeldt de Gelderlander als kwalificatie “De magische vrees, die de naam Wiebe inboezemde” en in het Nijmeegs Dagblad van 10 november 1951 is sprake van Wiebe “wiens naam velen in Nijmegen (...) een rilling van afschuw bezorgt.”

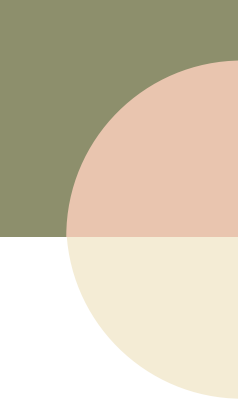
Anton Wiebe en Aleida Wiebe-Heijmen in de geraadpleegde boeken.

In *Jodenjacht* belicht een groep van deskundigen onder redactie van **Ad van Liempt** en **Jan. H. Kompagnie** de rol van de Nederlandse politie in de Tweede Wereldoorlog. Natuurlijk waren er politiemensen die in verzet kwamen tegen de nazi's, maar er waren ook meelopers en zelfs zeer fanatieke NSB-politieagenten die actief hebben meegewerkt aan de Jodenvervolging. Zij maakten zich op grote schaal schuldig aan 'jacht op Joden' en ontvingen geld voor elke gevangengenomen Jood. Daarbij werd vaak geweld gebruikt en werden geld, sieraden en andere bezittingen van Joden gestolen. De daden van Wiebe komen uitgebreid aan de orde. Zo arresteerde hij in november 1943 in Nijmegen de familie Velleman en reisde vervolgens naar Amsterdam om ook daar bezittingen van de familie Velleman te stelen, zoals een gouden armbandhorloge en een broche (p.176). Een apart tekstfragment ('Anton Wiebe, profiteur pur sang', p.233-235) beschrijft hoe de goede katholieke politiemans Wiebe lid wordt van de NSB, vervolgens werkt bij de Nijmeegse afdeling die 'Politieke Politie' werd genoemd en Joden vervolgde en hoe Wiebe later ook actief is bij het Rechtsfront en de SD (Sicherheidsdienst). Hij was voortdurend op zoek naar geld, leidde een luxe leven dat niet alleen in de buurt maar ook bij de politie en zelfs bij de NSB ergernis opriep. In dat verband wordt ook ingegaan op de rol van zijn vrouw die een 'kenau' wordt genoemd (p.234).

Lennert Savenije doet in *Collaboratie en verzet* in tien hoofdstukken heel precies verslag van de periode 1936-1954 in Nijmegen, waarbij hij laat zien dat sympathie voor de nazi's al voor de oorlog aanwezig is, net zoals de gevolgen van het verzet lang doorwerken. Met veel foto's illustreert hij de situatie van jaar tot jaar. In dat verband wordt ook de rol van Anton Wiebe belicht, in de context van het grote verhaal van collaboratie. Hij maakt deel uit van een groep, wil meedoen en gezien worden. En hoewel hij als politieagent geen leidinggevende rol heeft, loopt hij voorop in de jacht op Joden, doet hij mee aan mishandelingen en is hij vooral belust op het roven van bezittingen. Maar feit is dat ook zijn leidinggevers zoals Antoine van Dijk, die nauwe banden had met Duitse ss-officieren, hem opdracht gaven om mensen te intimideren en te mishandelen.

Het onderzoek van Savenije laat zien dat collaboratie een dynamisch proces was. Het ging van kwaad tot erger. Maar er waren, zeker achteraf, ook tegenstrijdigheden, zelfs in de getuigenverklaringen. Wat is gewoon je werk doen en waar begint de collaboratie? Ook Wiebe verklaarde in de rechtbank dat hij weliswaar schuldig was aan diefstal maar dat hij ook mensen had geholpen. Wiebe werd veroordeeld tot levenslang, zijn vrouw tot 4 jaar en zijn dochter tot 1 jaar gevangenisstraf. Volgens Savenije had zelfs de Bijzondere Rechtspleging in verband met oorlogsmisdaden een eigen dynamiek: "... de betrokkenheid van een goede advocaat, invloedrijke getuigenissen a décharge of het vermogen om verklaringen te manipuleren, hebben soms in het voordeel van verdachten gewerkt, terwijl anderen in vergelijkbare gevallen juist nadeel van de procedure ondervonden" (p.392).

Het boek *Vrouwen en verzet* belicht een thema dat tot 2020 amper aan de orde kwam: de rol van vrouwen in het verzet. **Anneke Nolet** laat zien dat vrouwen van meet af aan intensief betrokken waren bij het verzet. En naast de veelal bekende activiteiten, zoals het eenvoudig lijkende maar niet-temin zeer gevaarlijke rondbrengen van illegale kranten (koerierster), zijn vrouwen actief geweest bij het organiseren van netwerken van verzet en bij het 'zwaardere' gewapende werk, waarvoor later doorgaans mannen de eer hebben opgestreken. Feit is echter dat jonge meisjes en vrouwen vaak 'onverdacht' waren en gebruik hebben gemaakt van hun relatieve onzichtbaarheid. Deze algemene beschouwing vormt het tweede deel van de studie van Nolet. Het boek begint met de uitgebreide beschrijving van zeven Nijmeegse vrouwen, die zijn opgepakt en gedeporteerd naar Duitsland waar ze als dwangarbeiders moesten werken in de Agfa-fabriek bij München waar camera's voor Duits luchtafweergeschut werden gemaakt.

Anton Wiebe komt tweemaal duidelijk in beeld. Bij de arrestatie van Fon van Heereveld (p.73) en bij de arrestatie van Olga Revermann. Als koerierster voor het verboden blad *Christofoor* ging de 24-jarige Nijmeegse Olga op pad om het blad te verspreiden, ook naar steden als Den Bosch, Utrecht en Amsterdam. Ze wist dat ze gevaarlijk werk deed: als je werd aangehouden, betekende het onherroepelijk deportatie. Alles ging goed, tot 1944. Annet Nolet schrijft: “En toen was daar op een kwade dag Aleida Wiebe, vrouw van de beruchte foute Nijmeegse politieman Anton Wiebe. (...) Vanuit haar voorkamer zag Aleida Wiebe op zaterdagavond 2 augustus 1944 tegen 20.00 uur een meisje met een pak papieren uit het huis van Van Kempen komen en richting de St. Annastraat lopen. Aleida zette haar man meteen aan om op de fiets achter dat meisje aan te gaan” (p.105-106). Wiebe arresteerde Olga, die vervolgens naar kamp Vught en daarna naar kamp Ravensbrück in Duitsland werd gebracht, waar ze dwangarbeid moest verrichten. Na zware maanden keert Olga terug naar Nijmegen en legt op 27 oktober 1945 een verklaring af over haar arrestatie en de rol die Aleida Wiebe daarin had gespeeld. Ook was ze bij het proces tegen Wiebe aanwezig op 10 november 1950 in Arnhem en zegt daarover: ‘Ik wou hem laten zien dat ik het overleefd heb. Hij heeft mij gezien, heeft mijn naam gehoord. Hij weet dat ik het overleefd heb” (p.112)

In *Voor Joden verboden* beschrijft Frank Eliëns hoe de Joodse gemeenschap uit Nijmegen verdween in de jaren 1940-1945. Na een uitgebreide algemene inleiding over de geschiedenis van de Jodenvervolging in Nijmegen brengt Eliëns de levensgeschiedenis van meer dan twintig joodse families gedetailleerd in beeld. Hier vormen de levens van de Joden het uitgangspunt en verschijnt meer dan dertig keren Anton Wiebe ten tonele. Achterin het boek zijn korte levensschetsen van bij de Jodenvervolging betrokkenen opgetekend, waaronder een uitgebreide schets van Anton Wiebe. In die beschrijving passeren de misdaden van Wiebe nog eenmaal de revue in algemene bewoordingen, zoals intimidatie en mishandeling bij verhoren, diefstal en zwarthandel, arrestatie en deportatie van Joden, waarmee ook de betrokkenheid bij ‘ten minste twintig doden’ is bedoeld. In de beschrijving wijst Eliëns op de rol van Wiebes vrouw Aleida, op Wiebes schuldbesef en openlijke spijtbetuiging tijdens het strafproces en diens bereidheid om mee te werken aan de opsporing van vermiste personen en aan de opheldering van oorlogsmisdrijven van andere NSB-ers en SD-ers.

De algemene bewoordingen als geweld en diefstal worden concreet in de meer dan twintig biografische dossiers van joodse families, waarin Wiebe vaker voorkomt. Hij behoorde tot de harde kern van politiemensen die op ‘Jodenjacht’ gingen: “De SD had een premie vastgesteld van tien gulden per Joodse arrestant. Wiebe verklaarde op 13 november 1945 dat de agenten van de Politieke Dienst hadden afgesproken deze premie onder elkaar te verdelen. Zo zou elk lid tussen de 200 en 300 gulden hebben verdiend” (p.38). Joden als Raphaël Israel en Barend Rubens werden door intimidatie of valse informatie in de val gelokt, gearresteerd en gedeporteerd. Ook brachten Wiebe en twee andere agenten drie vrouwen en hun kinderen hoogstpersoonlijk naar kamp Westerbork, waarbij de arrestanten de transportkosten zelf moesten betalen. Huizen van geporteerde Joden werden geplunderd, waarbij Wiebe de verhuizer Van Wezel op straffe van arrestatie dwong om de gestolen spullen voor hem te vervoeren. Zo werd ook de bezittingen van de familie van Alida Helena Frank geroofd. Het ging om koffers vol waardevolle spullen en een vermogen van ongeveer 4000 gulden. Alida Helena Frank werd op 14 januari 1943 in Auschwitz vermoord (p.128-131).

Dat ook de vrouw van Wiebe actief betrokken was, blijkt uit een getuigenverklaring van G. Meurkens, die een huis verhuurde aan de Joodse familie Gotlieb: “Ik trof in de woning eens de vrouw van Wiebe aan, gekleed in een prachtige zwarte bontjas. Wiebe was toen ook in het pand en zij spraken over verschillende goederen die bij de voordeur stonden. Op aanwijzing van mevrouw Wiebe, spreidde Wiebe een tafelkleed uit op de grond, waarin hij verschillende voorwerpen uit de kamer, zoals sieraden en kledjes, messen, vorken en allerlei snuisterijen uit de kamer inpakte en bij de reeds gereedstaande pakken neerzette” (p.163). Eliëns beschrijft mede op basis van getuigenverklaringen in detail hoe ook de families Serphos, Velleman, Vrengel en Wolff te ernstig lijden hebben gehad door het gedrag van Wiebe, net zoals degenen die probeerden hen te beschermen.

Stamboomgegevens familie Wiebe

(bron familiearchief Hennie Derks; aangevuld met gegevens uit Eliëns, p. 345-348)

Anton Wiebe (1897-1976)

Antonius Hendrikus Wiebe, geb. in Keent op 20-12-1897, veldwachter. Zoon van postbode Antonius Wiebe en Wilhelmina Lelieveld, oudste van acht kinderen. Overleden te Venray 31-10-1976.

Gehuwd op 31-5-1917 met Aleida Heijmen. Uit dit huwelijk worden drie dochters geboren: Theodora (Dora, geb. 24-2-1917), Wilhelmina (Mimi, geb. 5-1-1919) en Johanna (Annie, geb. 21-7-2021).

Tijdens de oorlog lid van NSB, 'Politieke Dienst' van de Nijmegen politie ('politieke politie'), lid van het Zwarte Front, beschuldigd van Jodenvervolging, diefstal, geweld, betrokkenheid bij de dood meerder personen.

Arrestatie: 25 mei 1945. Proces Bijzondere Rechtspleging, met uitspraak van de rechtbank op 11-11-1950: Veroordeeld tot levenslang. Hoger beroep en proces bij de Raad van Cassatie, uitspraak op 23-4-1951: Veroordeeld tot twintig jaar, met aftrek van voorarrest.

Vrijlating in 1957. Daarna samen met echtgenote woonachtig in Den Haag. Overleden in verzorgings-tehuis in Venray 1976.

Aleida Heijmen (1893-1978)

Aleida Heijmen, geboren in Ubbergen op 24-2-1893. Overleden te Venray op 3-8-1978. Gehuwd op 31-5-1917 met Antonius Hendrikus Wiebe, drie dochters. Zij vlucht aan het eind van de oorlog naar Duitsland, wordt teruggestuurd en in 1946 gearresteerd. Zij heeft van Joden gestolen goederen in bezit en wordt bij de Bijzondere Rechtspleging tot vier jaar detentie veroordeeld, met aftrek van voorarrest.

Na de vrijlating van haar man woonachtig in Den Haag, overleden in een verzorgingstehuis in Venray op 3-8-1978.

Mimi Wiebe (1919-1980?)

Wilhelmina Johanna Wiebe, geboren in Nijmegen op 5-1-1919. Gehuwd op 29-7-1944 met Johannes Hoppenbrouwers; gescheiden op 28-7-1962. Overleden te Den Haag (1980?).

Wilhelmina (Mimi) Wiebe is de tweede dochter van Anton Wiebe en Aleida Wiebe-Heijmen.

Zij heeft intieme contacten met Duitse soldaten, wordt bij de bevrijding kaalgeschoren en als 'moffenhoer' door de straat gevoerd. Zij heeft van Joden gestolen goederen in bezit en wordt bij de Bijzondere Rechtspleging tot een jaar detentie veroordeeld, met aftrek van voorarrest.

Redactie: Paul Sars en Marco van Vemde, met medewerking van Hennie Derks.